

بحث: وجوب شرعی مقدّمی محتاج توجه نیست.

مرحوم سلطان العلماء در حاشیه بر کفایه به نکته ای توجه می دهند و می نویسند وجوب مقدمه، به معنای وجوب اصلی نیست چراکه وجوب اصلی در صورتی که امر غافل باشد، حاصل نمی شود. بلکه وجوب مقدمی، وجوب غیر ترشّحی است و لذا حتی اگر امر غافل از مقدمه باشد هم به سبب اینکه اراده به ذی مقدمه تعلق گرفته است، این اراده به مقدمه تعلق می گیرد. (البته اگر گفتیم وجوب مقدمی محتاج توجه است، این باعث می شود که بین مقدمات اوامر شارع و بقیه فرق بگذاریم، چراکه غفلت در شارع راه ندارد) ایشان می نویسند:

«اقول قبل الخوض فی الاستدلال ینبغی تحریر محل الکلام فی الوجوب المقدمی و انه بأیّ معنی وقع علیه النفی و الاثبات فی کلمات الاعلام، فنقول من المعلوم أن الوجوب المتنازع فيه ليس هو الوجوب العقلي بمعنى اللابديّة لوضوح أن هذا المعنى منتزع من المقدمية و انكاره مساوق لانكار المقدمية و لا الوجوب العرضي بمعنى صحة نسبة الوجوب النفسی الی المقدمة تانياً و بالعرض و لا الوجوب باللحاظ التفصیلي المعبر عنه بالوجوب الاصلی حسبما تقدم بیانه فی مبحث الوجوب الاصلی و التبعی بداهة أن : هذا المعنى من الوجوب انما يتحصل عند الالتفات إلى مقدمة من المقدمات فلو قطع بعدم مقدمية شی او غفل عن ذلك فلا يكون هناك وجوب بالنسبة الیه تفصیلاً.

فبقى معنی آخر من الوجوب امکن أن يكون محلاً للنزاع و هو الوجوب الترشّحی التبعی فی مقابلة الوجوب النفسی الاستقلالی.

وان هذا وجوب آخر غير الوجوب بالعرض ولا يدور مدار الالتفات التفصیلي اصلاً بل الالتفات الأجمالی الی المقدمة یکفی فی تحصله تبعاً لتحصل الوجوب النفسی ولا یذهب علیک أن هذا غير الأرادة الارتكازية الكامنة فی نفس المولی بحيث لو التفت لأراد كما فی حال الغفلة عن غرق ولده فان الموجود فی نفس المولی فعلاً هو الحب الشديد بالنسبة الی ولده ولا وجوب ولا ارادة فعلية بالنسبة الی العبد اصلاً و الملزم علیه عقلاً هو موافقة غرض المولی لامتنال امره بخلاف الوجوب فی المقدمة فانه وجوب فعلي ترشّحی، يكون سنخاً من الوجوب مغایراً لسنخ الوجوب النفسی كما ان اللحاظ التبعی مغایر للحاظ الاستقلالی سواء كان المولی ملتفتاً فعلاً كما فی المبدء الا علی الذي لا یعزب عنه

مثقال ذرة ام لا.»^۱

توضیح:

۱. مراد وجوب عقلی و لابدیّت عقلی نیست
۲. مراد وجوب عرضی نیست (به این معنی که بگوئیم وجوب اولاً و بالذات متعلق به ذی المقدمه است و ثانياً و بالعرض، متعلق به مقدمه است)
۳. مراد وجوب اصلی هم نیست
۴. اراده مقدّمی، غیر از اراده ارتکازیه ای است که اگر مولا توجه کند، اراده می کند.

اقوال در مسئله مقدمه واجب:

مرحوم شیخ انصاری ۴ قول را در مسئله مطرح می کند:

«و أمّا الأقوال فی المسألة، فعلى ما استقصيناه أربعة:

أحدها: - كما هو المنسوب إلى الأكثر - هو الوجوب مطلقاً، و قد نقل الآمدی الإجماع علیه كما حكى عنه. و ناقش فيه المحقّق الخونساری: بأنّ الموجود من عبارة إحكامه دعوى اتفاق أصحابه و المعتزلة علیه، و نسب الخلاف إلى بعض الاصوليّة.

و ثانيها: النفي مطلقاً، و قد نسبه الآمدی كما تقدّم إلى البعض، إنّما أنّ المحقّق المذكور نفاه. و الظاهر من عبارة المنهاج وجود القائل به، و يحتمله عبارة المختصر.

و ثالثها: التفصيل بين السبب و غيره، فقالوا بالوجوب في الأوّل و بعده في الثاني. و قد نسبه البعض إلى الواقفيّة، و اختاره صاحب المعالم. و قد نسبه لعلامة إلى السيّد، و عبارته على ما نقلناها عن الذريعة ممّا لا تأباه بحسب الأنظار البادئة، إنّما أنّ مساق كلامه فيما بعده - على ما يظهر للمتأمل - يأباه، كما تفتّن له صاحب المعالم، و قد اعترضه الكاظمی في شرح الوافية و المحصول.

و فيما ذكرنا سابقاً غنية عن إطالة الكلام في المقام.

۱. حاشیه بر کفایه.

و رابعها: التفصيل بين الشرط الشرعى وغيره. و هو المنقول عن الحاجبى، و تبعه العضدى فى ذلك.
و الله الهادى.»^۱

توضیح:

۱. قول اول (قول مشهور): وجوب شرعى مقدمه مطلقاً.
۲. از آمدی [از علمای اهل سنت و صاحب کتاب الاحکام فى اصول الاحکام] حکایت شده که او در این مسئله ادعای اجماع کرده است.
۳. البته مرحوم حاج آقا حسین خوانساری می نویسد که آنچه آمدی ادعا کرده است عبارت است از «اتفاق اصحاب خود و معتزله» و در عین حال از بعضی از اصولیین قول مخالف را نقل کرده است.
۴. [ما می گوئیم: عبارت مرحوم خوانساری چنین است:
«و إلیک نصّه: و قد نسب إلی الآمدی ادّعاء الإجماع علیه، و هو فریة، بل ادّعی فی الإحکام: اتفاق أصحابه المعتزلة علیه، و نسب الخلاف إلی بعض الاصولیة.»^۲]
۵. قول دوم: عدم وجوب شرعى مقدمه مطلقاً
۶. آمدی این قول را به برخی نسبت داده است ولی محقق خوانساری می نویسد که این قول قائل ندارد.
۷. [ما می گوئیم: عبارت مرحوم خوانساری چنین است:
«و إلیک نصّه: و ثانیها عدم الوجوب مطلقاً، و لم یظهر قائل به علی التعمین ... لکن سینقل المحشّی وجود القول به عن المنهاج.»^۳]
۸. قول سوم: تفصیل بین سبب و غیر سبب، پس سبب واجب شرعى است در حالیکه غیر سبب چنین نیست.
۹. این قول را بعضی [ظاهراً قوانین^۴] به واقفیه نسبت داده اند، برخی از اصولیون هم این عقیده را دارند.

۱. مطارح الأنظار (طبع جدید)، ج ۱، ص ۴۰۲.

۲. حاشیه شرح مختصر الاصول، ص ۱۳۴، (به نقل از کتاب مطارح الانظار)

۳. همان.

۴. ج ۱، ص ۲۰۵.

۱۰. [ما می گوئیم: ظاهراً مراد از سبب، علّت تامه است^۱]

۱۱. قول چهارم: تفصیل بین شرط شرعی و غیر آن.

ما می گوئیم:

۱. اشاره به قول چهارگانه در کلمات دیگر بزرگان نیز مطرح است^۲

۲. مرحوم اصفهانی صاحب هدایه المسترشدين در شرح کلام صاحب معالم به قول پنجم هم اشاره دارد و

می نویسد:

«ثم إن لهم في المسألة أقوالاً عديدة:

أحدها: القول بوجوب المقدمة مطلقاً، و هو المختار و إليه ذهب المعظم من العامة و الخاصة بل لا نعلم قائلاً بخلافه من الأصحاب ممن تقدم على المصنّف، و حكاية الإجماع عليه مستفيضة على ما ذكره جماعة؛ و يستفاد من تتبع مطاوى المباحث الفقهيّة أنّ ذلك من المسلّمات عندهم، و عن المحقّق الدوانى دعوى الضرورة عليه؛ و ربما يستفاد ذلك من كلام المحقّق الطوسى أيضاً و قد حكى الشهرة عليه جماعة.

ثانيها: القول بعدم وجوبها كذلك، حكاية الفاضل الجواد و العضى قولا و حكى عن المنهاج أيضاً حكاية ذلك و لم ينسبه أحد إلى قائل معروف، بل نصّ جماعة من الأجلة منهم المصنّف على جهالة القائل.

ثالثها: التفصیل بین السبب و غيره، حكاية فى النهاية عن الواقفيّة و عزى القول به إلى السيّد رحمه الله، و ليس كذلك كما بيّنه المصنّف بل كلامه صريح فى وجوب مقدّمة الواجب المطلق مطلقاً، بل ظاهر كلامه أنّه من الأمور الواضحة حيث لم يجعله مورداً للتأمّل و الإشكال.

رابعها: التفصیل بين الشرط الشرعى و غيره ذهب إليه الحاجبى و العضى فى ظاهر كلامه، و يحتمل ضمّ السبب إلى الشرط الشرعى إن ثبت الإجماع على وجوب الأسباب أو كان القائل ذاهباً إليه، و الحاصل أنّه يدور الأمر فى التفصیل المذكور بين الوجهين.

۱. ن ك: القوانين المحكمه، ج ۱، ص ۲۰۵.

۲. ن ك: بدايع الافكار رشتى، ص ۳۴۸. القوانين المحكمه، ج ۱، ص ۲۰۵.

خامسها: التفصيل بين الشرط و غيره من المقدمات كرفع المانع؛ و هذا القول غير معروف في أقوال المسألة إلّا أنّ ظاهر العلامة في النهاية حكايته عن جماعة.^۱

توضیح:

۱. برخی در قول چهارم، سبب را هم به شرعی ضمیمه کرده و آن را نیز واجب دانسته اند (البته اگر اجماع بر وجوب سبب در کار باشد یا بگوئیم قائل به قول چهارم، سبب را هم واجب می داند)
۲. پس قول چهارم خود دو قول است: یکی وجوب شرط شرعی فقط و دیگری وجوب شرط شرعی و سبب.
۳. قول پنجم: تفصیل بین شرط و مقدمات دیگر [مطلق شرط و نه شرط شرعی]
۴. این قول را علامه از گروهی حکایت کرده است.

۱. هدایة المسترشدين (طبع جدید)، ج ۲، ص ۱۰۳.

